

KÄYTÄNNÖSTÄ

Tiedostamisen ja käytännön, tiedon ja toiminnan yhteydestä (Heinäkuu 1937)

Kiinan Kommunistisessa puolueessa oli ryhmä tovereita, dogmatismiin kannattajia, jotka pitkän aikaa hylkivät Kiinan vallankumouksen kokemusta, kielsivät sen totuuden, että »marxilaisuus ei ole uskonkappale, vaan toimintaohje» ja, jotka pelottelivat ihmisiä marxilaisista teoksista otetuilla irrallisilla sanoilla ja lauseilla. Oli toinenkin ryhmä tovereita, empirismin puoltajia, jotka pitkän aikaa pitivät kiinni omista rajoitetuista kokemuksistaan, eivät ymmärtäneet teorian tärkeyttä vallankumoukselliselle käytännölle eivätkä nähneet vallankumouksen asemaa kokonaisuudessaan. He toimivat tosin innokkaasti, mutta sokeasti. Näiden kahden ryhmän virheelliset, varsinkin dogmaattiset, katsomukset aiheuttivat vuosina 1931—1934 Kiinan vallankumoukselle suurta vahinkoa. Marxilaiseen viittaaan verhoutuneet dogmaatikot johtivat monia tovereitamme harhaan.

Mao Tse-tung kirjoitti teoksen »Käytännöstä» paljastaakseen marxilaisen tietoteorian avulla dogmatismiin ja empirismin — varsinkin dogmatismiin — kannattajien virheet. Pääpaino pannaan tässä teoksessa käytäntöä halveksivan dogmatismiin — subjektivismiin muunnoksen — paljastamiseen. Siksi on tutkielman otsikkona »Käytännöstä». Tässä tutkielmassa kehitetyjä katsomuksia Mao Tse-tung esitti aikoinaan Jenanin Japanilaisvastaisessa yliopistossa pitämässään luennossa.

Esmarxilainen materialismi tarkasteli tiedon kysymyksiä irrallaan ihmisen yhteiskunnallisesta luonnosta ja historiallisesta kehityksestä. Tästä syystä se ei kyennyt ymmärtämään tiedon riippuvaisuutta yhteiskunnallisesta käytännöstä, ts. tiedon riippuvaisuutta tuotannosta ja luokkataistelusta.

Marxilaiset ovat sitä mieltä, että ihmisten tuotantotoiminta on ensi sijassa se heidän tärkein käytännöllinen toimintansa, jonka mukaan kaikki muu toiminta määräytyy. Ihmiset ovat tiedostamisessaan riippuvaisia ennen muuta aineellisesta tuotantotoiminnasta, jonka prosessissa he oppivat vähitellen ymmärtämään luonnon ilmiöitä, luonnon ominaisuuksia ja luonnon lainmukaisuuksia sekä oppivat vähitellen tuntemaan ihmisen ja luonnon välisiä suhteita. Tuotannollisen toimintansa välityksellä he oppivat vähitellen ja erilaisissa määrin tuntemaan tiettyjä ihmisten välisiä suhteita. Mitään näitä tietoja ei voida saada irrallaan tuotantotoiminnasta. Luokattomassa yhteiskunnassa vaikuttaa jokainen yksityinen ihminen tämän yhteiskunnan jäsenenä, hän on yhteistyössä yhteiskunnan toisten jäsenten kanssa, joutuu heidän kanssaan tiettyihin tuotantosuhteisiin ja harjoittaa siten ihmisten aineellisen elämän kysymysten ratkaisemiseen tähtäävää tuotantotoimintaa. Erilaisissa luokkayhteiskunnissa ryhtyvät näiden yhteiskuntien eri luokkiin kuuluvat ihmiset erilaisissa muodoissa tiettyihin tuotantosuhteisiin keskenään ja harjoittavat samoin ihmisten aineellisen elämän kysymysten ratkaisemiseen suuntautuvaa tuotantotoimintaa. Tämä on inhimillisen tiedon kehityksen päälähde.

Ihmisten yhteiskunnallinen käytäntö ei rajoitu pelkkään tuotantotoimintaan, vaan sillä on monia muita muotoja: luokkataistelu, valtiollinen elämä, taiteellinen ja tieteellinen toiminta, sanalla sanoen, ihmiset ottavat yhteiskunnan jäsenenä osaa yhteiskunnan käytännölliseen elämäänsä sen kaikilla aloilla. Tämän vuoksi ihminen käsittää tiedostaessaan eriasteisesti ihmisten

välillä vallitsevat erilaiset suhteet paitsi aineellisen elämän prosessissa myös poliittisen ja kulttuurielämän prosessissa (joka on kiinteästi sidottu aineelliseen elämään). Varsinkin luokkataistelun eri muodoilla on erittäin syvälleikävä vaikutus inhimillisen tiedon kehittymiseen. Luokkayhteiskunnassa jokainen ihminen elää tietyssä luokka-asemassa, eikä ole sellaista ideologiaa, jolla ei olisi luokkaleimaa.

Marxilaiset käsittävät, että ihmisten tuotantotoiminta kehittyy askel askeleelta alemmalta asteelta korkeammalle. Siksi kehittyy myös inhimillinen tieto luonnosta ja yhteiskunnasta askel askeleelta alemmalta korkeammalle tasolle, ts. yksinkertaisesta mutkikkaaseen, yksipuolisesta monipuoliseen. Erittäin pitkän historiallisen ajanjakson kestäessä ihmiset saattoivat ymmärtää yhteiskunnan historiaa vain yksipuolisesti. Tämä johtui toisaalta yhteiskunnan historiaa jatkuvasti väerentäneiden riistäjäluokkien puolueellisista katsomuksista ja toisaalta siitä, että tuotannon vielä vähäiseksi jäänyt laajuus rajoitti ihmisten näköpiiriä. Vasta sitten kun suurtuotannon valtavan kasvun — suurteollisuuden — ilmaantuessa syntyi nykyaikainen proletariaatti, saattoivat ihmiset saada täydellisen, historiallisesti perustellun käsityksen yhteiskunnan kehityksestä ja muuttaa tietonsa yhteiskunnasta tieteeksi. Tämä tiede on marxilaisuus.

Marxilaiset ovat sitä mieltä, että vain ihmisten yhteiskunnallinen käytäntö voi olla ulkomaailmaa koskevien ihmisten tietojen oikeellisuuden arvioperuste. Todellisuudessa tulevat ihmisen tiedot todistetuiksi vain silloin, jos hän yhteiskunnallisen käytännön prosessissa (aineellisen tuotannon, luokkataistelun tai tieteellisten kokeiden prosessissa) pääsee odotusten mukaisiin tuloksiin. Jos ihmiset pyrkivät saavuttamaan työsäään menestystä, ts. pääsemään odotettuihin tuloksiin, niin heidän täytyy ehdottomasti saattaa ajatuksensa vastaamaan objektiivisen ulkomaailman lainmukaisuuksia, muutoin he kärsi-

vät käytännössä tappion. Tappion kärsittyään ihmiset ottavat oppia tappiostaan, muuttavat ajatuksiaan, saattavat ne vastamaan ulkomaailman lainmukaisuuksia, ja silloin he voivat muuttaa tappion voitoksi. Sananparret: »Tappio on menestyksen äiti» ja »Vahingosta viisastuu» ovat tämän totuuden ilmauksia.

Dialektisen materialismin tietoteoria antaa käytännölle ensi sijan, ollen sitä mieltä, että inhimillistä tietoa ei pidä vähimmäskään määrin irroittaa käytännöstä. Se torjuu kaikki virheelliset teoriat, jotka kieltävät käytännön tärkeyden ja erottavat käytännön tiedosta. Lenin on sanonut: **»Käytäntö on (teoreettista) tietoa korkeammalla, koska sillä on välittömän todellisuuden, eikä vain yleisen arvo»** ¹.

Marxilaisella filosofialla, dialektisella materialismilla, on kaksi erittäin selväpiirteistä erikoisuutta. Ensimmäinen on sen luokaluonne, sen seikan avoin tunnustaminen, että dialektinen materialismi palvelee proletariaattia. Toinen erikoisuus on sen käytäntö-luonne, sen seikan korostaminen, että teoria riippuu käytännöstä, että teorian perustana on käytäntö ja että teoria puolestaan palvelee käytäntöä. Ei subjektiivinen arvostus, vaan yhteiskunnallisen käytännön objektiiviset tulokset määräävät jonkin tiedon tai teorian totuudellisuuden. Totuuden koetinkivenä voi olla vain yhteiskunnallinen käytäntö. Käytännön näkökanta on dialektisen materialismin ensimmäinen ja tärkein näkökanta ².

Mutta millä tavalla käytännöstä syntyy inhimillinen tieto ja miten se vuorostaan palvelee käytäntöä? Tämän ymmärtämiseksi tarvitsee vain tutustua tiedostamisen kehitysprosessiin.

Ihmiset näkevät käytännön prosessissa aluksi itse asiassa vain tässä prosessissa esiintyvien olioiden ja ilmiöiden ulkopuolen, näkevät olioiden ja ilmiöiden erillisiä puolia, näkevät eri ilmiöiden välisen ulkoisen yhteyden. Niinpä esimerkiksi Jenaniin muualta tutkimusmatkalle saapuneet ihmiset näkivät parina ensimmäisenä päivänä Jenanissa maastoa, katuja ja ta-

loja, joutuivat kosketuksiin monien ihmisten kanssa, osallistui-
vat kutsuihin, juhliin ja joukkokokouksiin, kuuntelivat puhei-
ta, lukivat erilaisia asiakirjoja. Kaikki tämä on ilmiöiden ul-
kopuolta, ilmiöiden erillisiä puolia ja näiden ilmiöiden ulkoista
yhteyttä. Tätä tiedostamisprosessin astetta nimitetään aisti-
havaintojen asteeksi, ts. aistimusten ja vaikutelmien asteeksi.
Jenanin erilaiset ilmiöt olivat vaikuttaneet tutkijaryhmän jä-
senten aistielimiin, aiheuttaneet heissä aistimuksia, synnyttä-
neet heidän tajunnassaan joukon vaikutelmia ja likipitäisen kä-
sityksen näiden vaikutelmien ulkoisesta yhteydestä. Tämä on
tiedostamisen ensimmäinen aste. Tällä asteella ihmiset eivät
voi vielä muodostaa syvällisiä käsitteitä eivätkä tehdä loogisia
johtopäätöksiä.

Yhteiskunnallisen käytännön jatkuminen johtaa ihmisissä
aistimuksia ja vaikutelmia aiheuttavien ilmiöiden moninkertai-
seen toistumiseen. Silloin ihmistajunnassa tapahtuu harppaus
tiedostamisprosessissa: syntyy käsite. Käsite ei heijasta enää
yksinomaan vain olioiden ja ilmiöiden ulkopuolta, niiden eril-
lisiä puolia ja ulkoista yhteyttä. Se tavoittaa ilmiön olemuk-
sen, ilmiön kokonaisuutena, ilmiöiden sisäisen yhteyden. Ero
käsitteen ja aistimuksen välillä ei ole enää vain määrällinen, se
on myös laadullinen. Kun kehitys kulkee tähän suuntaan eteen-
päin, kun käytetään arvioimisen ja päättelemisen menetelmiä,
voidaan tulla loogisiin johtopäätöksiin. Kun kirjassa »Kerto-
mus kolmesta keisarikunnasta» * sanotaan: »Tarvitsee vain ry-
pistää kulmakarvojaan, ja päässä syntyy suunnitelma» tahi kun
me sanomme: »Annahan kun mietin», niin se merkitsee, että
ihminen käytlelee ajatuksissaan käsitteitä tehdäkseen arviota
ja johtopäätöksiä. Se on tiedostamisen toinen aste.

Kun luoksemme saapuneen tutkijaryhmän herrat olivat koon-

* »Kertomus kolmesta keisarikunnasta» — suosittu historialli-
nen romaani Vein, Vun ja Sun keisarikunnista III vuosisadalla.

neet erilaista aineistoa ja »miettineet» sitä, saattoivat he nyt päätellä seuraavasti: »Kommunistisen puolueen johtaman japanilaisvastaisen kansallisen yhteisrintaman politiikka on johdonmukaista, vilpittöntä ja rehellistä». Jos tutkijaryhmän herrat puoltavat yhtä rehellisesti yhtenäisyyttä kansallisen pelastuksen nimessä, voivat he noin päätellessään mennä eteenpäin ja tulla seuraavaan johtopäätökseen: »Japanilaisvastainen kansallinen yhteisrintama voidaan menestyksellisesti muodostaa». Jonkin ilmiön tiedostamisprosessissa on tämä käsitteiden, arvioimisen ja johtopäätösten aste vieläkin tärkeämpi, se on rationaalisen tiedostamisen aste.

Tiedostamisen varsinainen tehtävä on kohota aistimuksesta ajatteluun, kohota vähitellen objektiivisten olioiden ja ilmiöiden sisäisten ristiriitojen oivaltamiseen, niiden lainmukaisuuksien oivaltamiseen, erilaisten prosessien välisen sisäisen yhteyden käsittämiseen, ts. päästä loogiseen tiedostamiseen. Toistamme: looginen tiedostaminen eroaa aistitiedostamisesta siinä, että aistitiedostaminen käsittää vain olioiden ja ilmiöiden erillisiä puolia, niiden ulkopuolen, ilmiöiden ulkoisen yhteyden, mutta looginen tiedostaminen tekee valtavan askeleen eteenpäin tavoittaen ilmiön kokonaisuudessaan, sen olemuksen ja ilmiöiden sisäisen yhteyden. Se kohoaa meitä ympäröivän maailman sisäisten ristiriitojen paljastamiseen ja voi siten tavoittaa meitä ympäröivän maailman kehityksen kokonaisuudessaan ja yleisessä sisäisessä yhteydessä.

Sellaista dialektis-materialistista tiedon kehitysprosessin teoriaa, joka perustuu käytäntöön ja yksinkertaisesta mutkikkaaseen etenevään liikuntaan, ei kukaan ollut johdonmukaisesti esittänyt ennen marxilaisuutta. Marxilainen materialismi ratkaisi ensimmäisenä tämän kysymyksen oikein, se osoitti materialistisesti ja dialektisesti tiedostamisen liikunnan yhä syvemmälle, se näytti yhteiskuntaihmistien tiedon etenemisen heidän monimutkaisessa ja alituisesti toistuvassa tuotannon ja luok-

kataistelun käytännössään — etenemisen aistihavainnosta loogiseen tiedostamiseen. Lenin on sanonut: »**Materiaan**, luonnon lain abstraktio, arvon abstraktio, sanalla sanoen kaikki tieteelliset (oikeat, vakavasti otettavat, ei-mielettömät) abstraktiot heijastavat luontoa syvällisemmin, uskollisemmin, täydellisemmin»³. Marxismi-leninismi katsoo tiedostamisprosessin kummankin asteen erikoisuuden olevan siinä, että tiedostaminen ilmenee alemmalla asteella aistitiedostamisena ja korkeammalla asteella loogisena ajatteluna, mutta että molemmat asteet ovat yhtenäisen tiedostamisprosessin eri asteita. Aistillinen ja rationaalinen ovat luonteeltaan erilaisia, mutta eivät ole toisistaan erotettavissa, vaan yhdistyvät käytännön pohjalla.

Käytäntömme todistaa, että emme voi välittömästi ymmärtää aisteilla havaitsemiamme olioita ja ilmiöitä ja että vain ymmärretyistä ilmiöistä voidaan tehdä vieläkin syvällisempiä aistihavaintoja. Aistihavainto voi ratkaista vain kysymyksen ilmiöiden ulkoisista puolista, mutta kysymyksen niiden olemuksesta ratkaisee vasta teoreettinen ajattelu. Näitä kysymyksiä ei voida ratkaista missään määrin irrallaan käytännöstä. Ihminen ei voi tiedostaa mitään ilmiötä olematta siihen kosketuksessa, ts. ellei hänen oma elämänsä (käytäntö) tapahdu tämän ilmiön vaikutuksen alaisena.

Feodaalisessa yhteiskunnassa elettäessä ei voitu vielä tiedostaa ennakoita kapitalistisen yhteiskunnan lainmukaisuuksia, sillä kapitalismia ei silloin vielä ollut eikä ollut sen mukaista käytäntöä. Marxilaisuus saattoi syntyä vasta kapitalistisen yhteiskunnan tuotteena. Marx ei voinut esimonopolistisen kapitalismin aikakaudella tiedostaa konkreettisesti ennakoita eräitä imperialismin aikakauden lainmukaisuuksia, sillä imperialismi kapitalismin viimeisenä vaiheena ei ollut vielä ilmaantunut eikä vielä ollut vastaavaa käytäntöä. Vasta Lenin ja Stalin saattoivat asettaa itselleen tämän tehtävän.

Marx, Engels, Lenin ja Stalin saattoivat luoda teoriansa

paitsi nerokkuutensa ansiosta pääasiassa senvuoksi, että he osallistuivat henkilökohtaisesti siihen aikaan käynnissä olleeseen luokkataisteluun ja tieteellisten kokeiden käytäntöön. Ilman tätä viimeksi mainittua ehtoa ei minkäänlainen nerokkuus olisi voinut johtaa menestykseen. Sananparsii, jonka mukaan »hsiutsai * ei astu kynnyksensä ulkopuolelle, mutta kuitenkin tietää kaikki asiat auringon alla», oli tyhjää puhetta menneinä aikoina, jolloin tekniikka ei ollut kehittynyt. Mutta nykyisellä kehittyneen tekniikan aikakaudella se on toteutettavissa, joskaan todellista, henkilökohtaisen kokemuksen perusteella saatua tietoa voi olla vain ihmisillä, jotka ovat sidotut käytäntöön »auringon alla». Nämä ihmiset hankkivat käytännössään »tietoa», joka kirjallisuuden ja tekniikan välityksellä joutuu »hsiutsain» haltuun ja antaa hänelle tilaisuuden saada välillisesti tietoonsa »kaikki asiat auringon alla».

Jonkin ilmiön tai joidenkin ilmiöiden välittömään tiedostamiseen vaaditaan henkilökohtaista osallistumista käytännölliseen taisteluun, jonka tavoitteena on todellisuuden muuttaminen, sillä vain henkilökohtainen osallistuminen sellaiseen käytännön taisteluun tekee mahdolliseksi saada selville ilmiön tai ilmiöiden olemuksen ja ymmärtää niitä. Sellainen on jokaisen ihmisen todellisuudessa kulkema tiedostamisen tie. Asia on vain niin, että jotkut vääristelevät tahallaan totuutta ja väittävät päinvastaista.

Naurettavimmassa asemassa ovat niin sanotut »kaikkietävät», jotka ovat siepanneet sieltä täältä sattumanvaraisia tiedon siruja ja ylentävät itsensä »ensimmäiseksi auringon alla», mikä todistaa vain heidän suunnatonta omahyväisyytään. Tiedot ovat samaa kuin tiede, ja tällä alalla on pieninkin tekopyhyys ja kopeus sopimatonta, siinä vaaditaan juuri päinvastaista: rehellisyyttä ja vaatimattomuutta. Jos halutaan saa-

* Hsiutsai — henkilö, jolla vanhassa Kiinassa oli alin oppiarvo.

da tietoa, on osallistuttava todellisuutta muuttavaan käytäntöön. Jos tahdotaan tietää miltä päärynä maistuu, on maistettava sitä — pureskeltava sitä. Jos tahdotaan tuntea atomin rakenne ja ominaisuudet, pitää suorittaa fysikaalisia ja kemiallisia kokeita, muuttaa atomin olotilaa. Jos tahdotaan oppia tuntemaan vallankumouksen teoria ja menettelytavat, on osallistuttava vallankumoukseen. Kaikki todellinen tieto saa alkunsa välittömästä kokemuksesta. Ihminen ei voi kuitenkaan kokea välittömästi kaikkea maailmassa. Todellisuudessa on suurin osa tiedoistamme välillisen kokemuksen tuotetta, ne ovat tietoja, jotka olemme saaneet perinnöksi kaikilta menneiltä vuosidoilta, ja tietoja, joita muualla elävät ihmiset ovat hankkineet. Nämä tiedot ovat aikaisemmin eläneiden ihmisten välittömän kokemuksen tai vieraan välittömän kokemuksen tuotetta. Jos nämä tiedot ovat vastanneet esi-isiemme tai aikalaistemme välittömän kokemuksen aikana Leninin mainitsemaa ehtoa, ts. jos ne ovat olleet tulosta tieteellisestä abstraktiosta ja objektiivisesti olevien ilmiöiden tieteellistä heijastelua, niin ne ovat luotettavia, päinvastaisessa tapauksessa ne ovat epäluotettavia. Näin ollen ihmisen tiedot koostuvat kahdesta osasta: välittömän kokemuksen antamista tiedoista ja välillisen kokemuksen antamista tiedoista. Samalla on se, mikä minulle on välillistä kokemusta, toisille välitöntä kokemusta. Jos siis puhutaan tiedoista kokonaisuudessaan, niin mitään tietoja ei voida irroittaa välittömästä kokemuksesta.

Kaikkien tietojen lähde on aistimuksissa, joita ihmisen aistielimet saavat objektiivisesti olevasta ulkomaailmasta. Ken kieltää aistimuksen, ken kieltää välittömän kokemuksen, ken kieltää henkilökohtaisen osallistumisen todellisuutta muuttavaan käytäntöön, hän ei ole materialisti. Juuri siitä syystä ovat »kaikkietävät» niin naurettavia. Kiinalaisilla on vanha sananlasku: »Joka ei uskalla mennä tiikerin luolaan, se ei saa tiikerinpentua pyydystetyksi». Tämä sananlasku pitää paikkansa niin ihmisen

käytäntöön kuin tietoteoriaankin nähden. Käytännöstä irrallaan oleva tiedostaminen on mahdotonta.

Jotta voisimme käsittää todellisuutta muuttavan käytännön pohjalla syntyvää tiedostamisen dialektis-materialistista liikuntaa — siis tiedostamisen asteittaista syvenemistä — esitämme vielä seuraavia konkreettisia esimerkkejä.

Käytäntönsä alkukaudella — koneiden murskaamisen ja vaistonvaraisen taistelun kaudella — proletariaatti oli kapitalistisesta yhteiskunnasta omaamassaan tiedossa vasta aistitiedon asteella ja tiedosti vain kapitalismin erilaisten ilmiöiden erillisiä puolia ja niiden ulkoista yhteyttä. Siihen aikaan proletariaatti oli vielä niin sanottu »luokka sinänsä». Mutta kun alkoi proletariaatin käytännön toinen kausi — tietoisien ja järjestyneen taloudellisen ja poliittisen taistelun kausi, kun Marx ja Engels olivat tieteellisesti yleistäneet käytännössä saadun kokemuksen, pitkäaikaisessa taistelussa saadun kokemuksen, ja kun oli syntynyt marxilainen teoria, joka valisti proletariaattia ja opetti sitä ymmärtämään kapitalistisen yhteiskunnan olemusta ja yhteiskuntaluokkien välillä muodostuvia riistosuhteita, ymmärtämään proletariaatin historiallisia tehtäviä — silloin proletariaatista tuli »luokka itseään varten».

Samanlainen oli se tie, jota kulkien Kiinan kansa tiedosti imperialismin. Ensimmäinen aste oli pinnallisen aistitiedon aste, joka oli luonteenomaista taistelulle ulkomaalaisia vastaan yleensä taipingien, bokserien ja muiden liikkeiden aikana. Vasta toinen aste oli rationaalisen tiedostamisen aste, jolloin Kiinan kansa oivalsi imperialismin erilaiset sisäiset ja ulkoiset ristiriidat, jolloin se oivalsi Kiinan comprador-porvariston ja feodaalisen tilanherraluokan kanssa liittoutuneen imperialismin harjoittaman Kiinan laajojen kansanjoukkojen riiston ja sorron olemuksen. Tämä tiedostaminen alkoi vasta vuoden 1919 »toukokuun 4 päivän liikkeen» kaudella.

Tarkastelkaamme nyt sotaa. Jos sotaa johtaisivat sotakoke-

musta vailla olevat henkilöt, niin he eivät voisi alkuvaiheessa ymmärtää kyseisen konkreettisen sodan (esimerkiksi 10 viimeksi kuluneen vuoden aikana käymämme agraarisodan) johtamisen syvällisiä lakeja. Alkuvaiheessa he saisivat vain henkilökohtaista kokemusta monista taisteluista, joista huomattava osa olisi päättynyt heille tappioon. Siitä huolimatta tämä kokemus (voittojen ja varsinkin tappioiden kokemus) antaisi heille tilaisuuden ymmärtää koko sodalle ominaisia sisäisiä seikkoja, ts. kyseisen konkreettisen sodan lainmukaisuuksia, ymmärtää strategiaa ja taktiikkaa ja tekisi heille siten mahdolliseksi johtaa sotaa varmoin ottein. Jos sodan johto uskottaisiin tällaisena aikana henkilölle jolla ei ole kokemusta, niin hän voisi ymmärtää sodan todellisia lainmukaisuuksia vasta kärsittyään joitakin tappioita (ts. saatuaan kokemusta).

Usein saa kuulla, että toverit, jotka eivät uskalla ryhtyä johonkin työhön, selittävät, etteivät he pysty siihen. Miksi he luulevat, etteivät pysty? Siksi, ettei heillä ole yhtenäistä käsitystä tuon työn luonteesta ja edellytyksistä. He eivät joko ole koskaan joutuneet tai ovat joutuneet harvoin tekemisiin sellaisen työn kanssa. Tästä syystä heillä ei ole minkäänlaista tietoa tuon työn lainmukaisuuksista. Mutta kun heille eritellään yksityiskohtaisesti työn tila ja edellytykset, saavat he enemmän itseluottamusta ja suostuvat tarttumaan työhön. Kun sellaiset ihmiset ovat jonkin aikaa tässä työssä, hankkivat he siinä kokemusta. Ja jos he lisäksi syventyvät tunnollisesti asioihin, eivät-kä katsele niitä subjektiivisesti, yksipuolisesti ja pinnallisesti, kykenevät he itse päättämään, miten työ on suoritettava ja alkavat toimia huomattavasti suuremmalla varmuudella. Väisätämätön epäonnistuminen odottaa vain niitä ihmisiä, jotka katselevat asioita subjektiivisesti, yksipuolisesti ja pinnallisesti ja jotka uuteen paikkaan saavuttuaan eivät halua perehtyä tilanteeseen, eivät syvenny asiaan kokonaisuudessaan (sen historiaan ja nykyiseen tilaan), eivät ota selville asian olemusta

(sen luonnetta ja sisäistä yhteyttä muihin asioihin), vaan rupeavat heti omahyväisesti jakelemaan määräyksiä ja käskyjä.

Tiedostamisprosessin ensimmäinen askel on siis ensimmäinen kosketus ulkomaailman ilmiöihin — aistimusten aste. Toinen askel on aistimuksista saadun aineiston yleistäminen, sen järjestäminen ja muovaileminen — käsitteiden, arviointien ja johdopäättösten aste. Vain silloin kun on saatu hyvin runsas (ei hajanainen eikä vaillinainen) aistihavaintoaineisto, ja vain siinä tapauksessa, että se vastaa todellisuutta (ts. jos se ei ole aistiharhojen tulosta), voidaan tämän aineiston perusteella muodostaa oikeita käsitteitä ja oikea teoria.

Tässä on erikoisesti tähdennettävä kahta tärkeätä seikkaa. Ensimmäisestä puhuttiin jo edellä, mutta se on toistettava vielä kerran — se on rationaalisen tiedon riippuvaisuus aistitiedosta. Ken on sitä mieltä, että rationaalinen tieto voi olla lähtöisin muualta kuin aistitiedosta, hän on idealisti. Filosofian historiassa on esiintynyt niin sanottua rationalismia, joka tunnustaa vain järjen todellisuuden, mutta kieltää kokemuksen todellisuuden ja on sitä mieltä, että vain järki on luotettava, mutta aistihavainnon antama kokemus epäluotettava. Tuon ajatussuunnan virhe on siinä, että se kääntää tosiseikat pääläelleen. Rationaalisen tietoaineiston luotettavuuden takaa juuri se, että sen lähteenä on aistihavaintoaineisto. Päinvastaisessa tapauksessa tuo rationaalinen tietoaineisto olisi samaa kuin joki ilman lähteitä, puu ilman juuria. Se olisi epäluotettavaa, vain subjektiivisesti ilmaantuvaa. Tiedostamisprosessissa esiintyy aistikokemus ensimmäisenä, ja me tähdennämme yhteiskunnallisen käytännön merkitystä tiedostamisprosessissa, sillä vain ihmisen yhteiskunnallinen käytäntö voi olla lähtökohtana hänen tiedolleen, aistikokemuksen saamiselle objektiivisesti olevasta ulkomaailmasta. Jos ihminen sulkee silmänsä, tukkii korvansa ja eristyy täydellisesti objektiivisesti olevasta ulkomaailmasta, ei hänen kohdallaan voi olla tiedostamisesta puhuttakaan. Tie-

dostaminen alkaa kokemuksesta — tämä onkin tietoteorian materialismia.

Toinen seikka — tiedostamisen syvenemisen ja aistitiedon asteelta rationaalisen tiedon asteelle siirtymisen välttämättömyys — se on tietoteorian dialektiikkaa⁴. Jos ollaan sitä mieltä, että tiedostaminen voi pysähtyä alimmalle asteelle — aistitiedostamisen asteelle, jos ollaan sitä mieltä, että vain aistitieto on luotettavaa mutta rationaalinen tieto epäluotettavaa, niin se merkitsee historiasta tunnettujen empirismin virheiden toistelemista. Tämän teorian virhe on siinä, että siltä jää ymmärtämättä se seikka, että vaikka aistihavainnon antama aineisto on epäilemättä objektiivisesti olevan ulkomaailman tosiolioiden heijastumaa (en koskettele tässä idealistista empirismää, joka käsittää kokemuksen pelkäksi näkemykseksi), niin tuo aineisto on kuitenkin yksipuolista ja pinnallista ja sellainen heijastuma on vaillinaista, se ei kuvasta olioiden olemusta. Jotta olioiden olemus, niiden sisäiset lainmukaisuudet, heijastuisivat täydellisinä, on luotava käsitteiden ja teoreettisten väittämien järjestelmä, runsas aistihavaintoaineisto on muokattava ajattelun avulla, joka erottaa jyvät akanoista, karsii pois virheellisen ja säilyttää toden, siirtyy ilmiöiden yhdestä puolesta toiseen, ulkonaisesta sisäiseen — tarvitaan harppausta aistitiedosta rationaaliseen tietoon.

Tämä muokkaus ei tee tietojamme vähemmän täydelliseksi, vähemmän luotettaviksi. Päinvastoin, kaikki se mikä oli syntynyt tiedostamisprosessissa käytännön pohjalla ja ollut sitten tieteellisen muokkauksen kohteena, heijastaa, kuten Lenin sanoo, syvemmin, oikeammin ja täydellisemmin objektiivista maailmaa. Juuri tätä eivät ahdaskatseiset touhuilijat ymmärrä: he jumaloivat kokemusta ja väheksyvät teoriaa, minkä vuoksi he eivät pysty käsittämään objektiivista prosessia kokonaisuudessaan, heillä ei ole selvää suuntausta eikä laajaa tulevaisuudennäköalaa, he huumautuvat satunnaisista menestyksistään ja

pinnallisista näkemyksistään. Jos nämä ihmiset johtaisivat vallankumousta, johtaisivat he sen umpikujaan.

Rationaalinen tieto riippuu aistitiedosta, ja aistitiedon täytyy kehittyä rationaaliseksi tiedoksi. Sellaista on dialektisen materialismin tietoteoria. Rationalismi ja empirismi filosofiassa eivät ymmärrä tiedostamisen historiallista ja dialektista luonnetta. Ja vaikka kumpikin noista oppisuunnista sisältää erään puolen totuudesta (kysymys on materialistisesta, eikä idealistisesta rationalismista ja empirismistä), ovat ne kuitenkin molemmat virheellisiä, jos niitä tarkastellaan tietoteorian kannalta kokonaisuudessaan. Dialektis-materialistinen tiedostaminen etenee aistihavainnosta rationaaliseen tietoon, niin pienessä (esimerkiksi jonkin esineen tai työn tiedostamisessa) kuin suuressakin (esimerkiksi jonkin yhteiskunnan tai vallankumouksen tiedostamisessa).

Mutta tiedostamisprosessi ei pääty vielä tähän. Jos dialektis-materialistinen tiedostamisen kulku pysähtyisi pelkkään rationaaliseen tietoon, niin silloin olisi ratkaistu vasta ongelman toinen puoli. Eikä sillä marxilaisen filosofian kannalta katsoen olisi ratkaistu edes kaikkein tärkeintä puolta. Marxilainen filosofia katsoo, että tärkeintä ei ole se, että ymmärretään objektiivisen maailman lainmukaisuudet ja osataan selittää maailmaa, vaan se, että osataan käyttää objektiivisten lainmukaisuuksien tuntemusta maailman aktiiviseen uudistamiseen. Marxilaisuus tunnustaa teorian tärkeyden, ja tämä on saanut täydellisen ilmauksensa seuraavassa Leninin lauseessa: »Ilman vallankumouksellista teoriaa ei voi olla vallankumouksellista liikettäkään»⁵. Mutta marxilaisuus tunnustaa teorian suuren merkityksen juuri senvuoksi ja vain senvuoksi, että se voi suunnata käytännöllistä toimintaa. Jos on omaksuttu oikea teoria, mutta tyydytään vain tyhjänpäiväiseen jutteluun siitä, jos se pidetään lukon takana eikä sitä toteuteta käytännössä, ei tällä teorialla ole mitään virkaa, olkoon se kuinka hyvä tahansa.

Tiedostaminen alkaa käytännöstä, käytännön kautta saadaan teoreettinen tieto, minkä jälkeen on jälleen palattava käytäntöön. Tiedostamisen aktiivinen osuus ei ilmene vain aktiivisena harppauksena aistitiedosta rationaaliseen tietoon, vaan — mikä on vieläkin tärkeämpää — harppauksena rationaalisesta tiedosta vallankumoukselliseen käytäntöön. Maailman lainmukaisuuksia hallitseva tieto on suunnattava jälleen maailman muuttamista tarkoittavaan käytäntöön, sitä on sovellettava tuotannon, vallankumouksellisen luokkataistelun ja kansallisen vapaustaistelun käytäntöön, samoin tieteellisten kokeiden käytäntöön. Sellainen on teorian tarkistamis- ja kehittämisprosessi — yhtenäisen tiedostamisprosessin jatko.

Kysymys siitä, vastaako teoreettinen väittämä objektiivista totuutta, ei tule eikä voikaan tulla täysin ratkaistuksi aistihavainnosta rationaaliseen tietoon johtavan tiedostamisprosessin kestäessä, kuten jo edellä sanoimme. Jotta tämä kysymys voitaisiin ratkaista täydellisesti, on palattava rationaalisesta tiedosta uudelleen yhteiskunnalliseen käytäntöön, sovellettava teoriaa käytäntöön ja tarkistettava, voiko se johtaa asetettuun päämäärään. Kun monet luonnontieteelliset teoriat on tunnustettu tosiksi, ei se ole johtunut vain siitä, että nämä teoriat ovat luonnontieteilijäin esittämiä, vaan myös siitä, että jälkeensä seurannut tieteellinen käytäntö on vahvistanut ne oikeiksi. Samoin ei marxismi-leninismiä tunnusteta totuudeksi vain sen vuoksi, että Marx, Engels, Lenin ja Stalin ovat tämän opin tieteellisesti kehitelleet, vaan myös sen vuoksi, että myöhempi vallankumouksellisen luokkataistelun ja kansallisen vapaustaistelun käytäntö on todistanut sen oikeaksi. Dialektinen materialismi on yleispätevä totuus, koska — kuten sen tarkistaminen niin yhteiskunnan käytännössä kokonaisuudessaan kuin myös eri luokkien ja yksityisen ihmisen kokemuksen valossa osoittaa — kaikki on väistämättömästi marxilaisuuden selville saamien objektiivisten lakien alaista. Inhimil-

lisen tiedon historia osoittaa, että monien teorioiden totuus-
pitoisuus on ollut vajavainen, mutta niiden vajavaisuus on tul-
lut korjatuksi käytännössä tapahtuneen tarkistuksen tulok-
sena. Monet teoriat ovat olleet virheellisiä, mutta käytännössä
tapahtuneen tarkistuksen ansiosta on niiden virheet oikaistu.
Juuri siitä syystä on käytäntö totuuden arvioperuste. »Elämän,
käytännön näkökannan tulee olla tietoteorian ensimmäinen ja
tärkein näkökanta»⁶. Stalin sanoo siitä sattuvasti: »... teoria
tulee tarkoituksettomaksi, jollei se ole sidottu vallankumouk-
selliseen käytäntöön, aivan samoin kuin käytäntökin tulee so-
keaksi, jollei se valaise tietään vallankumouksellisella teo-
rialla»⁷.

Päättyykö tiedostamisprosessi tähän? Vastamme: päättyy
ja samalla ei pääty. Yhteiskuntaihmiset, jotka ovat käytän-
nössä ryhtyneet muuttamaan tiettyä objektiivista prosessia sen
tietyllä kehitysasteella (olkoon sitten kysymys luonnonproses-
sin tai yhteiskunnallisen prosessin muuttamisesta) saavat
objektiivisen prosessin heijastumisen ja oman subjektiivisen
aktiivisuutensa vaikutuksesta tilaisuuden siirtyä aistitiedosta
rationaaliseen tietoon ja luoda aatteita, teorioita ja suunnitel-
mia, jotka yleensä vastaavat tämän objektiivisen prosessin lain-
mukaisuuksia. Ja jos myöhemmin, kun näitä aatteita, teorioita
ja suunnitelmia sovelletaan käytännössä saman objektiivisen
prosessin muuttamiseen, saavutetaan asetettu tavoite, ts. jos
tämän prosessin käytännössä onnistutaan muuttamaan enna-
kolta kehitetyt aatteet, teoriat, suunnitelmat ja aiheet todelli-
suudeksi tai toteuttamaan ne pääpiirteissään, niin tämän konk-
reettisen prosessin tiedostamistapahtuma voidaan katsoa päät-
tyneeksi. Niinpä luonnon muuttamisprosessissa pidetään jonkin
rakennussuunnitelman toteuttamista, jonkin tieteellisen oletta-
muksen toteennäyttämistä, jonkin koneiston valmistumista,
jonkin maatalouskasvin sadon korjuuta, tahi yhteiskunnan
muuttamisprosessissa jonkin lakon menestymistä, voittoa jos-

sakin sodassa, jonkin valistustyötä koskevan suunnitelman täyttämistä asetetun tavoitteen saavuttamisena. Mutta yleensä puhuen, niin luonnon muuttamisen kuin yhteiskunnankin muuttamisen käytännössä sattuu harvoin, että ihmisten alkuperäiset ajatukset, teoriat, suunnitelmat ja aikeet toteutuvat ilman minkäänlaisia muutoksia. Tämä johtuu siitä, että todellisuuden muuttamista suorittavat ihmiset ovat usein monien rajoitusten kahlehtimia: heitä eivät sido vain tieteelliset ja teknilliset edellytykset, vaan usein myös objektiivisen prosessin kehitys ja sen ilmenemisen aste (objektiivisen prosessin eri puolet ja olemus eivät ole vielä täysin paljastuneet). Näin ollen, kun käytännössä ilmenee ennalta arvaamattomia seikkoja, käy usein niin, että ajatuksia, teorioita, suunnitelmia ja aikeita on osittain muutettava, sattuupa niinkin, että ne on muutettava kokonaan. Tämä merkitsee, että on tapauksia, jolloin alkuperäiset ajatukset, teoriat, suunnitelmat ja aikeet vastaavat reaalista todellisuutta vain osittain tai eivät vastaa sitä lainkaan, ovat osittain tai kokonaan virheellisiä. Useissa tapauksissa onnistuu vasta moninkertaisten epäonnistumisten jälkeen poistaa harha, saavuttaa vastaavaisuussuhde objektiivisen prosessin lainmukaisuuksiin ja siten muuttaa subjektiivinen objektiiviseksi, ts. päästä käytännössä odotettuihin tuloksiin. Joka tapauksessa, kun tämä hetki on koittanut, voidaan katsoa ihmisten tiedostamistapahtuma tietyn objektiivisen prosessin suhteen tämän tiettyssä kehitysvaiheessa päättyneeksi.

Mutta jos prosessia tarkastellaan sen kehityksessä, niin inhimillisen tiedon eteneminen ei pääty tähän. Mikä tahansa luonnossa tai yhteiskunnassa tapahtuva prosessi kulkee eteenpäin ja kehittyy sisäisten ristiriitojen ja taistelujen johdosta. Samoin täytyy myös sitä seuraavan inhimillisen tiedon prosessin kulkea eteenpäin ja kehittyä. Kun puhutaan yhteiskunnallisesta liikkeestä, niin todellisten vallankumouksellisten johtajien ei pidä vain osata korjata aatteissaan, teorioissaan, suunnitelmis-

saan ja aikeissaan esiintyviä virheitä, mistä edellä on puhuttu, vaan heidän täytyy myös osata, tietyn objektiivisen prosessin siirtyessä kehitysasteelta toiselle, yhdessä kaikkien vallankumouksen osanottajien kanssa, seurata omassa subjektiivisessa tiedostamisessaan tätä siirtymistä, ts. pyrkiä siihen, että esiin nostettavat uudet vallankumoukselliset tehtävät ja uudet työsuunnitelmat vastaisivat uusia tilanteen muutoksia. Vallankumouksella tilanne muuttuu hyvin nopeasti, ja ellei vallankumouksellisten tieto jaksaa seurata näitä muutoksia, niin he eivät voi johtaa vallankumousta voittoon.

Usein on kuitenkin niin, että aatteet jäävät todellisuudesta jälkeen. Näin tapahtuu siksi, että inhimillinen tieto on monien yhteiskunnallisten ehtojen rajoittama. Me taistelemme vallankumouksellisissa riveissämme esiintyviä vanhoillisia vastaan, koska heidän aatteensa eivät liiku yhtäjalkaa muuttuvan objektiivisen tilanteen kanssa, mikä on ilmennyt historiassa oikeistoppotunismina. Nämä ihmiset eivät näe, että ristiriitojen taistelu on jo vienyt objektiivista prosessia eteenpäin, mutta että heidän tietonsa seisoo vielä entisellä asteella. Tämä erikoisuus on ominaista kaikkien vanhoillisten aatteille. Heidän aatteensa ovat irrallaan yhteiskunnallisesta käytännöstä, he eivät pysty olemaan yhteiskunnan liikkeen kärjessä eivätkä ohjaamaan sitä, he kykenevät vain laahustamaan sen perässä, napisemaan siitä, että se kulkee liian nopeasti eteenpäin, ja yrittämään vetää sitä taaksepäin, kääntää historian pyörää takaperin.

Me taistelemme »vasemmistolaista» fraasinikkarointia vastaan. Sen edustajien ajatukset juoksevat tapahtumien edelle, ne hyppäävät objektiivisen prosessin tiettyjen kehitysvaiheiden yli. Jotkut noiden ajatusten edustajista pitävät harhaluulojaan tosina, toiset pyrkivät väkipakolla toteuttamaan nykyaikana ihanteita, jotka ovat toteutettavissa vasta tulevaisuudessa. Heidän aatteensa, jotka ovat irrallaan ihmisten enemmistön nykyisestä käytännöstä ja nykyisestä todellisuudesta,

ilmenevät käytännöllisessä toiminnassa seikkailupolitiikkana. Idealismille ja mekanistiselle materialismille, opportunistille ja seikkailupolitiikalle on luonteenomaista subjektiivisen erottaminen objektiivisesta, tiedon erottaminen käytännöstä. Marxilais-leniniläinen tietoteoria, jonka tunnusomainen piirre on käytännön tunnustaminen totuuden arvioperusteeksi, ei voi olla käymättä päättävää taistelua noita virheellisiä katsomuksia vastaan. Marxilaiset katsovat, että maailmankaikkeuden absoluuttisessa yleisessä kehitysprosessissa on tiettyjen konkreettisten prosessien kehitys suhteellista. Senvuoksi ihmisten tieto, joka kohdistuu erilaisiin konkreettisiin prosesseihin niiden tietyissä kehitysvaiheissa, ammentaa absoluuttisen totuuden loputtomasta virrasta vain suhteellisia totuuksia. Lukemattomien suhteellisten totuuksien summasta muodostuu absoluuttinen totuus⁸.

Objektiivisen prosessin kehitys on ristiriitoja ja taistelua täynnä olevaa kehitystä. Samoin myös inhimillisen tiedon kehitys on täynnä ristiriitoja ja taistelua. Jokainen objektiivisessa maailmassa tapahtuva dialektinen liikunta voi ennemmin tai myöhemmin päästä heijastumaan inhimillisessä tiedossa. Synnyn, kehityksen ja tuhoutumisen prosessi yhteiskunnallisessa käytännössä on loputon; yhtä loputon on synnyn, kehityksen ja tuhoutumisen prosessi inhimillisessä tiedossa. Koska tiettyihin ajatuksiin, teorioihin, suunnitelmiin ja aikeisiin perustuva ja objektiivisen todellisuuden muuttamiseen tähtäävä käytäntö liikkuu yhä eteenpäin, niin myös inhimillinen tieto objektiivisesta todellisuudesta tulee yhä syvemmäksi. Objektiivisesti olevan todellisen maailman muuttumisprosessi on ikuinen ja rajaton; yhtä ikuinen ja rajaton on ihmisten tajunnassa tapahtuva totuuden tiedostaminen käytännön prosessissa. Marxismi-leninismi ei suinkaan aseta päätepestettä totuuden paljastamiselle, vaan päinvastoin avaa lakkaamatta teitä totuuden tiedostamiselle käytännön prosessissa. Johtopäätöksemme on: me esiin-

nyhme subjektiivisen ja objektiivisen, teorian ja käytännön, tiedon ja toiminnan konkreettisen yhteyden puolesta; me vastustamme kaikkia »vasemmistolaisia» ja oikeistolaisia virheelisiä katsomuksia, jotka ovat irrallaan konkreettisesta historiasta. Yhteiskunnallisen kehityksen nykyisellä aikakaudella on historia asettanut vastuun maailman oikeasta tiedostamisesta ja maailman muuttamisesta proletariaatin ja sen puolueen harjoille. Niin Kiinassa kuin koko maailmassakin on maailman muuttamisen käytännön prosessi — jonka kulku on ennakoita viitoitettu tieteellisen tiedostamisen pohjalla — saavuttanut erittäin tärkeän, koko maailmanhistoriassa ennennäkemättömän ajankohdan, jolloin tapahtuu pimeyden täydellinen kukistaminen niin Kiinassa kuin koko maailmassa ja tämän maailman muuttuminen ennennäkemättömän valoisaksi maailmaksi.

Proletariaatin ja vallankumouksellisten kansanjoukkojen taistelu maailman uudistamisen puolesta käsittää seuraavien tehtävien toteuttamisen: objektiivisen maailman muuttamisen ja myös oman subjektiivisen maailman muuttamisen — oman tiedostuskyvyn muuttamisen, subjektiivisen maailman muuttamisen suhteessa objektiiviseen maailmaan. Osassa maapalloa, Neuvostoliitossa, ihmiset toteuttavat jo näitä muutoksia ja ovat nykyhetkellä parhaillaan jouduttamassa tätä muutosten prosessia. Kiinan kansa ja koko maailman kansat ovat nykyisin kulkemassa näiden muutosten prosessin kautta ja läpäisevät sen tulevaisuudessa.

Kun kysymys on muuttuvasta objektiivisesta maailmasta, niin siihen kuuluvat myös kaikki muutoksen vastustajat. Heidän täytyy ensin käydä läpi pakottamiseen perustuva muutoksen aste, minkä jälkeen he voivat astua tietoisuuteen perustuvan uudestikasvatuksen vaiheeseen. Aika, jolloin koko ihmiskunta pääsee itsensä ja maailman tietoiseen muuttamiseen, tulee olemaan kommunismin aikakautta koko maailmassa.

Käytännön kautta on saatava totuudet selville ja käytännön

avulla totuudet todistettava ja totuuksia kehitettävä. Aistitiedosta on siirryttävä aktiivisesti rationaaliseen tietoon, ja edelleen rationaalisesta tiedosta vallankumouksellisen käytännön aktiiviseen johtamiseen, subjektiivisen ja objektiivisen maailman muuttamiseen. Käytäntö — tieto, jälleen käytäntö — ja jälleen tieto, tämä muoto on jaksoittaisessa toistumisessaan loputon, ja käytännön ja tiedon jaksojen sisältö kohoaa joka kerralla korkeammalle asteelle. Sellainen on kokonaisuudessaan dialektisen materialismin tietoteoria, sellainen on dialektisen materialismin näkemys tiedon ja toiminnan yhteydestä.

Huomautuksia

¹ V. I. Lenin, Muistiinpanoja Hegelin kirjasta »Logiikan tiede» (Filosofiset vihkot, Moskova, 1947, s. 185).

² K. Marx, Teesejä Feuerbachista (Kts. Engelsin teos Ludwig Feuerbach, Kansankulttuuri, 1955, s. 52).

³ V. I. Lenin, Muistiinpanoja Hegelin kirjasta »Logiikan tiede» (Filosofiset vihkot, Moskova, 1947, s. 146).

⁴ V. I. Lenin sanoo: »Jotta ymmärtäisi, on ymmärtäminen ja tutkiminen aloitettava kokemuseräisesti, kohottava kokemuseräisestä yleiseen». Muistiinpanoja Hegelin kirjasta »Logiikan tiede» (Filosofiset vihkot, Moskova, 1947, s. 178).

⁵ V. I. Lenin, »Mitä on tehtävä?» (Petroskoi 1946, s. 24).

⁶ V. I. Lenin, Materialismi ja empiriokritisismi, (Petroskoi 1946, s. 140).

⁷ J. V. Stalin, Leninismin kysymyksiä, Petroskoi, 1946, s. 13).

⁸ V. I. Lenin, Materialismi ja empiriokritisismi, Petroskoi 1946, s. 131.